

बार्हस्पत्यो भरद्वाजः। सरस्वती। गायत्री, १-३, १३ जगती, १४ त्रिष्टुप् ।

इयमददाद्रभसमृणच्युतं दिवोदासं वध्यश्वाय दाशुषे।

या शश्वन्तमाचखादावसं पणिं ता ते दात्राणि तविषा सरस्वति ॥ ६.०६१.०१

इयम्- एषा । रभसम्- वेगवन्तम् । ऋणच्युतम्- ऋणान्मुक्तम् । दिवोदासम्- देवसेवकम् । दाशुषे- दात्रे । वध्यश्वाय- अशक्तप्राणाय । बलमादातुम् । अददात्- अयच्छत् । या । शश्वन्तम्- प्रभूतम् । पणिम्- लोभभावनम् । अवसम्- स्वात्मन एव तर्पकम् । आचखाद- जघान । तस्याः । ते- तव । सरस्वति- रसचोदयित्री । दात्राणि- दानानि । तविषा- बलवन्ति भवन्ति ॥१॥

इयं शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्सानु गिरीणां तविषेभिरूर्मिभिः।

पारावतघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः ॥ ६.०६१.०२

इयम्- एषा । शुष्मेभिः- बलैः । तविषेभिः- शक्तिभिः । ऊर्मिभिः- तरङ्गैः । गिरीणां सानु- जडप्रतीकानां पर्वतानामुच्छ्रितप्रदेशम् । बिसखा इव- विसार्थं पङ्कं रुजतीव । आरुजत्- बभञ्ज । ताम् । पारावतघ्नीम्- दूरदेशस्थरिपोरपि नाशिनीम् । सरस्वतीम्- रसचोदनशीलाम् । सुवृक्तिभिः- शोभनमन्त्रैः । धीतिभिः- अवगमनैः । आविवासेम- परिचरेम ॥२॥

सरस्वति देवनिदो नि बर्हय प्रजां विश्वस्य वृसयस्य मायिनः।

उत क्षितिभ्योऽवनीरविन्दो विषमेभ्यो अस्त्रवो वाजिनीवति ॥ ६.०६१.०३

वाजिनीवति- सद्गतियुक्ते । सरस्वति । देवनिदः- देवनिन्दकान् । नि बर्हय- नाशाय । विश्वस्य- सर्वस्य । वृसयस्य- अस्मद्भूमिकापहारकस्य । वृसी दर्भासनम् । तदपहारको वृसयः । मायिनः- वञ्चकस्य । प्रजाम्- सन्ततिमपि । नि बर्हय । उत- अपि च । क्षितिभ्यः- प्रजाभ्यः । अवनीः- भूमिकाः । अविन्दः- अलभः । एभ्यः- जनेभ्यः । विषम्- उदकम् । अस्त्रवः- अक्षारयः ॥३॥

प्र णो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती। धीनामवित्र्यवतु ॥ ६.०६१.०४

देवी- द्योतनशीला । सरस्वती- रसचोदयित्री । वाजिभिर्वाजिनीवती- स्वगतिभिरन्नवती । धीनाम् ।

अवित्रि- रक्षिणी । नः- अस्मान् । प्र- प्रकर्षेण । अवतु- रक्षतु ॥४ ॥

यस्त्वा देवि सरस्वत्युपब्रूते धने हिते। इन्द्रं न वृत्रतूर्ये ॥ ६.०६१.०५

वृत्रतूर्ये- आवरणबाधने । इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम् । न- इव । यः । त्वा- त्वाम् । देवि । सरस्वति ।

हिते धने- आवरणनिहितसम्पत्प्रापणार्थम् । उप ब्रूते- स्तौति । तं रक्ष ॥५ ॥

त्वं देवि सरस्वत्यवा वाजेषु वाजिनि। रदा पूषेव नः सनिम् ॥ ६.०६१.०६

देवि । सरस्वति । वाजिनि- अन्नवति । वाजेषु- अन्नेषु निमित्तेषु । त्वम् । पूषेव- पोषकः सूर्य इव ।

सनिम्- सम्भजनम् । नः- अस्मभ्यम् । रद- विलिख ॥६ ॥

उत स्या नः सरस्वती घोरा हिरण्यवर्तनिः। वृत्रघ्नी वष्टि सुष्टुतिम् ॥ ६.०६१.०७

सरस्वती । घोरा- शत्रुभयङ्करी । हिरण्यवर्तनिः- सुवर्णरथा । वृत्रघ्नी- आवरणनाशिनी । नः-

अस्माकम् । सुष्टुतिम्- शोभनमन्त्रम् । वष्टि- कामयते ॥७ ॥

यस्या अनन्तो अहुतस्त्वेषश्चरिष्णुरर्णवः। अमश्चरति रोरुवत् ॥ ६.०६१.०८

यस्याः । अमः- बलम् । अनन्तः- अपरिमितम् । अहुतः- अकुटिलम् । त्वेषः- दीप्तम् । चरिष्णुः-

चरणशीलम् । अर्णवः- उदकयुक्तम् । रोरुवत्- गर्जनं कुर्वत् । चरति ॥८ ॥

सा नो विश्वा अति द्विषः स्वसूरन्या ऋतावरी। अतन्नहैव सूर्यः ॥ ६.०६१.०९

सा । नः अस्माकम् । द्विषः- द्वेषभावनानि । विश्वा- सर्वाणि । अति- अतिक्रम्य । सूर्यः । अहन्-

अहानि । अतन्- अतिक्रम्य गच्छति । इव । अन्याः- इतराः । स्वसृः- स्वतःसरणशीला

मूलशक्तिधारा अपः । अतीत्य । ऋतावरी- प्रकृतिनियतिभूतसत्ययुक्ता । गच्छति ॥९ ॥

उत नः प्रिया प्रियासु सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्या भूत् ॥ ६.०६१.१०

नः- अस्माकम् । प्रियासु प्रिया- प्रियतमा । सप्तस्वसा- सप्तभूमिकोन्मुखमूलशक्तिधारा । सुजुष्टा- सुसेविता । सरस्वती- रसचोदयित्री । स्तोम्या- स्तुत्या । भूत्- अभूत् ॥१०॥

आपप्रुषी पार्थिवान्युरु रजो अन्तरिक्षम् । सरस्वती निदस्पातु ॥ ६.०६१.११

पार्थिवानि- भौमानि । अन्तरिक्षम् । उरु रजः- विस्तीर्णान् लोकान् । आपप्रुषी- पूरयन्ती । सरस्वती । निदः- निन्दकात् । पातु- रक्षतु ॥११॥

त्रिषधस्था सप्तधातुः पञ्च जाता वर्धयन्ती । वाजेवाजे हव्या भूत् ॥ ६.०६१.१२

त्रिषधस्था- भूर्भुवःसुवस्था । सप्तधातुः- भूर्भुवरादिसप्तभूमिकाधरणशीला । पञ्च जाताः- ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रनिषादान् । वर्धयन्ती । वाजेवाजे- सर्वसम्पल्लाभे । हव्या- आहूता । भूत्- अभूत् ॥१२॥

प्र या महिम्ना महिनासु चेकिते द्युम्नेभिर्न्या अपसामपस्तमा ।

रथ इव बृहती विभ्वने कृतोपस्तुत्या चिकितुषा सरस्वती ॥ ६.०६१.१३

या । महिम्ना । महिनासु- महिमासु । चेकिते- ज्ञायते । द्युम्नेभिः- द्युतिभिः । अन्याः- अन्यासाम् । अपसाम्- वेगवतीनां नदीनाम् । अपस्तमा- नदीतमा । रथ इव । बृहती- महती । विभ्वने- वैभवाय । कृता- रचिता । उपस्तुत्या- स्तोतव्या । चिकितुषा- ज्ञानवती । सरस्वती ॥१३॥

सरस्वत्यभि नौ नेषि वस्यो मापं स्फरीः पर्यसा मा न आ धक् ।

जुषस्व नः सख्या वेश्या च मा त्वत्क्षेत्राण्यरणानि गन्म ॥ ६.०६१.१४

सरस्वति । नः- अस्मान् । वस्यः- चित्तवृत्तिस्तम्भं प्रति । वसु स्तम्भे । नेषि- प्रापय । मा । अप स्फरीः- अप्रवृद्धान् कार्षीः । नः- अस्मान् । मा । धक्- दह । नः- अस्माकम् । सख्या- मैत्रीः । वेश्या- गृहान् । जुषस्व- सेवस्व । त्वत्- त्वत्तो निकृष्टानि । अरणानि- अरमणीयानि । क्षेत्राणि । मा । गन्म- गच्छेम ॥१४॥